

9.10.2002

4/2/02

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha Haapamäki

TELEVALVONNAN EDELLYTYKSET

1
ASIA

Sisäasiainministeriö antoi toukokuussa 2001 kertomuksensa mm. telekuuntelun ja -valvonnan käytöstä vuodelta 2000. Sen liitteenä olleen televalvonnan rikosnimikelistassa oli tapauksia, joista pyydettiin lisäselvitystä. Sen perusteella tuli esiin muun muassa, että Tampereen kärjäoikeus oli 22.8.2000 myöntänyt televalvontaluvan kuolemansyyn selvittämistä koskevassa asiassa PK 00/3074.

Kun oli syytä epäillä, että televalvonnalle säädetyt edellytykset eivät olleet täyttyneet tässä tapauksessa, otin asian omasta aloitteesta tutkittavakseni.

2
SELVITYS

3
RATKAISU

3.1
Tapahtumat

Mieshenkilö (jäljempänä A) katosi ja hänen epäiltiin hukkuneen Näsijärveen. Poliisi etsi A:ta mm. ruumiskoiran avulla, kunnes hänet viikko katoamisensa jälkeen löydettiin hukkuneena. Rikoskomisario B toimi tutkinnanjohtajana tässä kadonnutta henkilöä ja kuolemansyyn selvittämistä koskevassa asiassa.

A:lla oli ollut mukanaan matkapuhelin. B kertoo, että hänelle tuli mieleen teletunnistetietojen pyytäminen, jotta voitaisiin selvittää, mitä puheluja vainaja mahdollisesti oli soittanut ja tätä kautta saada selvitystä mahdollisen itsemurhan syistä. Asiassa ei B:n mukaan epäilty rikosta.

Teleoperaattori ei kuitenkaan antanut poliisille tunnistetietoja ilman kärjäoikeuden lupaa. Tämän vuoksi B teki kärjäoikeudelle vaatimuksen teleliittymää koskevien tunnistetietojen saamisesta. Liittymänhaltijan kohdalla vaatimuslomakkeessa on mainittu, että A on löydetty hukkuneena, selvitettävänä olevaksi rikokseksi on merkitty "kuolemansyyn selvittäminen" ja perusteluiksi seuraavaa: "Laki kuolemansyyn selvittämisestä 5 luku 14 §. Kuolemansyyn selvittämiseksi on tarpeellista saada operaattorilta teletunnistetiedot niistä puheluidista, joita vainajan puhelimella on

mahdollisesti soitettu hänen viimeisten elintuntiansa aikana sekä niistä puheluista, joita hänen puhelimeensa on tullut hänen viimeisen elin yön aikana. Ilman oikeuden antamaa määräystä operaattori ei tietoja anna."

Tampereen kärjäoikeus (kärjätuomari C yksin) myönsi 22.8.2000 pakkokeinolain 5a luvun 3 §:n 2 momentin ja 7 §:n sekä 7 luvun 1 §:n nojalla televalvontaluvan. Otsikon "Televalvonnan edellytykset" alla todetaan: "Asiassa ei ole esitetty riittävää näyttöä. A:n kuolemansyyn selvittäminen. Löydetty hukkuneena." Otsikon perustelut alla todetaan: "Kuten vaatimuksessa." Asiassa ei ole järjestetty istuntokäsittelyä.

Rikoskomisario B:n mukaan tiedoista saatiin selvyyttä A:n viimeisistä puheluista, mutta ei ole varmuutta siitä, oliko kysymyksessä itsemurha vai tapaturma.

3.2

Oikeudellinen arviointi

3.2.1

Oikeusohjeet

Televalvonnan edellytyksistä säädetään pakkokeinolain (PKL) 5a luvun 3 §:ssä. Sen mukaan, kun on syytä epäillä jotakuta

- 1) rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta,
- 2) automaattiseen tietojenkäsittelyjärjestelmään kohdistuneesta rikoksesta, joka on tehty telepääte-laitetta käyttäen, laittomasta uhkauksesta, oikeudenkäytössä kuultavan uhkaamisesta tai huu-mausainerikoksesta, tai
- 3) edellä mainittujen rikosten rangaistavasta yrityksestä, esitutkintaviranomaiselle voidaan antaa lupa kohdistaa televalvontaa epäillyn hallussa olevaan tai hänen oletettavasti muuten käyttämäänsä teleliittymään taikka tilapäisesti sulkea tällainen liittymä, jos televalvonnalla saatavilla tiedoilla tai teleliittymän sulkemisella voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Lainkohdan 2 momentin mukaan esitutkintaviranomaiselle voidaan asianomistajan suostumuksella myöntää lupa kohdistaa televalvontaa tämän hallussa olevaan tai muuten käyttämään teleliittymään siltä osin kuin se on tarpeen 1 momentissa tarkoitetun rikoksen selvittämiseksi. Jos esitutkinta koskee rikosta, jonka johdosta joku on saanut surmansa, luvan myöntäminen ei edellytä surmatun oikeudenomistajien suostumusta.

Kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain 5 luvun 14 §:n (459/1973) mukaan lääkäri tai muu henkilö, joka on vainajaa hänen viimeisen sairautensa aikana hoitanut tai jolla muuten on tietoja kuolemaan liittyvistä seikoista, on velvollinen pyynnöstä ilmoittamaan asianomaiselle lääkärille, poliisille tai muulle tutkintaviranomaiselle tiedossaan olevat kuolemansyyn selvittämiseksi tarpeelliset seikat.

PKL 5a luvun 6 §:n 2 momentin mukaan telekuuntelua ja -valvontaa koskeva vaatimus on käsiteltävä tuomioistuimessa vaatimuksen tehneen tai hänen määräämänsä virkamiehen läsnäollessa.

Muiden asiaan vaikuttavien säännösten osalta viitataan oheen liitettyyn jäljennökseen sisäasiainministeriön poliisiosaston lausunnosta.

3.2.2

Kannanotto

Televalvonnan edellytykset

Telepakkokeinolupien myöntämisestä päättää tuomioistuin. Näissä asioissa sen roolin merkitys korostuu, koska pakkokeinon kohdetta ei asiassa kuulla (vrt. tosin PKL 5a luvun 3 § 2 momentin tarkoittamat tapaukset). Tuomioistuimen on ennen luvan myöntämistä huolellisesti tutkittava, ovatko kaikki pakkokeinolle laissa säädetyt edellytykset käsillä. Vaikka päävastuu asiassa onkin tuomioistuimella, on selvää, että myös pakkokeinolupaa hakevan poliisimiehen tulee pitää huoli siitä, että tuomioistuimelle esitetään lain mukaan perusteltavissa olevia hakemuksia.

Pakkokeinolain mukainen televalvonta tulee kysymykseen vain, kun on kysymys rikoksen esitutkinnasta. Rikosepäilystä eikä siis myöskään esitutkinnasta ole tässä tapauksessa ollut kysymys. Tämä käy selvästi ilmi myös rikoskomisario B:n käräjäoikeudelle esittämästä vaatimuksesta. Kuolemansyyn selvittäminen on poliisilain tarkoittamaa poliisitutkintaa, joka sinänsä voi joskus johtaa esitutkintaan, jos asiassa tulee ilmi seikkoja, joiden perusteella on syytä epäillä rikosta. Näin ei ole tässä tapauksessa ollut asianlaita missään vaiheessa.

Televalvontaluvan myöntämiselle ei siis tässä tapauksessa ole ollut pakkokeinolain mukaisia perusteita. Laissa ei myöskään säädetä, että tuomioistuimella olisi mahdollisuus antaa televalvontalupa kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain perusteella, johon B oli vaatimuksensa perustanut. Poliisilain (31c §) mukainen televalvonta puolestaan on mahdollistunut vasta nyt kysymyksessä olevan tapauksen jälkeen eikä se käsitykseni mukaan ylipäätään olisi soveltunut tähän tilanteeseen.

Käräjätuomari C onkin menetellyt lainvastaisesti, kun hän on myöntänyt kysymyksessä olevan televalvontaluvan.

Rikoskomisario B:n osalta totean, että teleoperaattorin kieltäytyminen antamasta poliisin pyytämiä tietoja ei luo käräjäoikeudelle toimivaltaa käsitellä vaatimusta tunnistetietojen saamisesta vaan toimivallalle tulisi löytyä peruste laista. Voinkin yhtyä sisäasiainministeriön poliisiosaston lausuntoon siitä, että B:n ei olisi tullut jättää edellä kerrottua vaatimustaan käräjäoikeudelle.

Tässä tapauksessa C:n ja B:n menettelystä aiheutunut oikeudenloukkaus on kokonaisuutena arvioiden mielestäni vähäinen. Kun muutoinkin otetaan huomioon asian laatu, pidän riittävänä, että saatan käsitykseni C:n ja B:n menettelystä heidän tietoonsa.

Totean vielä, että sisäasiainministeriön poliisiosasto katsoo, että teleoperaattorin tietojenantovelvollisuus nyt kysymyksessä olevan kaltaisissa tilanteissa (ilman tuomioistuimen lupaa) on epäselvä. Kun asialla nähdäkseni on yleisempääkin merkitystä, pitäisin aiheellisena, että poliisiosasto selvittää tätä kysymystä teleoperaattoreiden toimintaa valvovien viranomaisten kanssa tai mahdollisesti ryhtyy toimenpiteisiin lainsäädännön tarkistamiseksi, mikäli ongelman selvittäminen katsotaan tarpeelliseksi poliisin toimintaedellytysten kannalta.

Vaatimuksen käsittely

Televalvontavaatimuksen tekijän (tai hänen määräämänsä virkamiehen) on PKL 5a luvun 6 §:n 2 momentin mukaan oltava läsnä vaatimusta käsiteltäessä. Laki on tässä suhteessa ehdoton, eikä käräjäoikeudella ole asiassa harkintavaltaa. Vaatimusta ei lain mukaan saa käsitellä pelkkänä asiakirjaprosessina kansliassa kuten nyt on tapahtunut: B on lähettänyt asiakirjat käräjäoikeuteen

postissa ja saanut televalvontapäätöksen muutaman päivän kuluttua postissa ilman että istuntokäsittelyä olisi järjestetty. B ja C eivät selvityksen mukaan ole muutoinkaan olleet yhteydessä toisiinsa.

Asian käsittelyssä ei siten ole noudatettu pakkokeinolakia. Tästä on vastuussa kärjätuomari C.

Istuntokäsittely on käsitykseni mukaan tarpeen erityisesti sen vuoksi, että siinä voidaan asiakirja-prosessia perusteellisemmin käydä läpi vaatimuksen perusteluja. Näin se nähdäkseni on omiaan edesauttamaan sitä, että vaaditun pakkokeinon käyttämisen edellytykset tutkitaan huolellisesti. Tässä tapauksessa C toteaa itsekin, että vaatimuksen perusteita olisi tullut tarkemmin selvittää. Tämä olisi nähdäkseni luontevasti tapahtunut juuri istuntokäsittelyssä. Nyt C on käsitellyt sitä esitutkinnassa olevana asiana (mitä se ei siis ollut) ja myöntänyt televalvontaluvan kokonaan toisen lain perusteella kuin mihin B oli vedonnut lainkaan keskustelematta asiasta B:n kanssa.

Tässä yhteydessä on todettava, että tuomioistuinten tarkastusten yhteydessä ja muutoinkin on tietooni tullut, että istuntokäsittelyn toimittamatta jättäminen on sinänsä varsin yleistä eri puolilla Suomea, vaikka laki edellä kerrotusti on ehdoton. Olen tarkastuksillani kiinnittänyt tuomioistuinten huomiota asiaan. Tulen jatkossakin seuraamaan tilannetta ja harkitsemaan, antaako asia minulle aihetta toimenpiteisiin yleisemmälläkin tasolla.

Nyt käsillä olevaa tapausta kokonaisuutena harkittuani pidän riittävänä, että kiinnitän vastaisen varalle kärjätuomari C:n huomiota lain ehdottomaan vaatimukseen istuntokäsittelystä.

3.3

Toimenpiteet

Kiinnitän edellä kohdassa 3.2.2 lausumani johdosta Tampereen kärjäoikeuden kärjätuomarin C:n ja Tampereen kihlakunnan poliisilaitoksen rikoskomisarion B:n huomiota televalvonnan edellytysten huolelliseen harkintaan. Lisäksi kiinnitän kärjätuomari C:n huomiota siihen, että laki edellyttää televalvontavaatimuksen tekijän tai hänen määräämänsä virkamiehen läsnäoloa vaatimusta käsiteltäessä. Tässä tarkoituksessa lähetän tämän päätökseni heille.

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestä tiedoksi myös sisäasiainministeriölle.